ژمارەی پۆلێنی دیوی: ج 1/932، 025
نووسەر: جەزا ئەحمەد قادر
ناونیشان: بنەما سەرەکییەکانی ئارشیفی نیشتمانی باشووری کوردستان
زمانی نووسین: کوردی – عەرەبی
پیاچونەوەی زانستی: پرۆفیسۆری یاریدەدەر هوشیار کەریم محەمەد
پیاچونەوەی زمانی عەرەبی: پرۆفیسۆری یاریدەدەر بێستون عەلی کەریم
هەڵەچن، خاڵبەندی، ووردبینی: دکتۆر سەعید محەممەد عەبدوڵڵا
پیتچنین: جەزا ئەحمەد قادر
دیزاین: سیروان خەلیل
شوێنی چاپ: سلێمانی
دەزگای چاپ: چوارچرا
جۆری چاپ: چاپێکی ڕەنگاوڕەنگە و دووبەرگە
ساڵی چاپ: 2023
نۆبەتی چاپ: یەکەم
پەسنی کتێب: 556 لاپەڕە بە قەبارەی 17.5 X 24.5 سم
بەرچاوڕوونی بیبلیۆگرافی: پەراوێز، تێبینی، وێنە، نەخشە، خشتە، پاشکۆ، سەرچاوەکان، دەرەنجام
ژمارەی پێوەری نێودەوڵەتی I.S.B.N : 978-9922-680-48-4
بابەتی ناونیشان: ئەرشیف/ کوردستان
بابەتی سەرەکی: کۆدینی ئەرشیفەکردن
بابەتی سەرەکی: میژوو- حوکمداری- کابینەی وەزاری- عێراق
بابەتی سەرەکی: ئەرشیفی نیشتمانی کوردستان
بابەتی سەرەکی: دامەزراندنی دامەزراوەی نیشتمانی
بابەتی لاوەکی: ڕێکخستنی ئەرشیفی کەلەپووری و بەڵگەنامە
نوسینی ڕووبەرگ: ئەحمەد سەعید
بەرگ ونەخشەسازی: سیروان خەلیل
پشتگیری زانستی و ئەدەبی: د. منصور احمد/ زانکۆی تەورێز ــ د. نەجاتی عەبدوڵڵا/ پاریس.
پرۆفیسۆری یاریدەدەر هوشیار کەریم محەمەد/ لەندەن
ژمارەی سپاردن: لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشیەکان ژمارەی سپاردنی (1603) ساڵی 2023 ی پێدراوە.
تیراژ: 500 دانە
نرخ: 20000 دینار
مافی لەچاپدانەوەو بڵاوکردنەوەی پارێزراوە و بەدەست خاوەنییەتی.
لەسەر ئەرکی زانکۆی سلێمانی لەچاپدراوە.
**داهاتی ئەم کتێبە پێشکەشە بە نەخۆشخانەی هیوا**

Preview sample - page 1 of 7 - Soran University Academic Digital Library

## پێشەکی:

[illegible] (1920-2010) [illegible]

[illegible]

[illegible] (Cicero) [illegible]

[illegible]

[illegible] 1918 [illegible]

[illegible]

یەکەمی جیهانییەوە، تا ساڵی (2014) بۆ عیراق و (2023) بۆ کوردستان وناوی سەرجەم فەرمانگە و دامودەزگانی حکومەت لەخۆدەگرێت، بەرەچاوکردنی قۆناغە جیاوازە میژوویییەکان بریتییە لە:

- سەردەمی قۆناغی عیراقی هاوچەرخ و ئینتیدابی بەریتانی.
- حکومەتی شێخ مەحمودی حەفید.
- سەردەمی حکومەتی پاشایەتی عیراق و قۆناغەکانی پاشایەتی یەکەم و دووەم و سێیەم کە لە (1920/10/25) تا (14ی تەموزی 1958) کە لە (59) کابینەی حکومەت و (163) وەزارەت پێکهاتووە، پشکی کورد (10%) بەرکەوتووە (سلێمانی 4% و هەولێر 4% و کەرکوک 2%).

دواتر ڕووخانی پاشایەتی و دروستبوونی کۆماری عیراق، پاشان ئەم کۆمارەش دەکرێت بە دوو قۆناغەوە، کۆماری یەکەم لە (14ی تەممووزی 1958) واتا حوکمەتی عەبدولکەریم قاسم و عەبدولسەلام و عەبدولڕەحمان عارف.

کۆماری دووەم لە (17ی تەموزی 1968- 2003/4/9) حوکمی ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر و دواتر سەدام حسێن، پاشان سەرهەڵدانی ڕاپەڕین (1991ز) و دروستبوونی یەکەم پەرلەمان وحکومەتی هەرێمی کوردستان لەسەردەمی دروستبوونی شەڕی ناوخۆ و دروستبوونی حوکمی دوو ئیدارەیی (ئیدارەی سلێمانی و ئیدارەی هەولێر)، دواتر ڕووخانی حوکمی بەعس و داگیرکاری ئەمەریکا و حوکمی (جەی گارنەر و دواترپۆل بریمەر) حاکمی سەربازی ئەمەریکی و پاشان ئەنجومەنی حوکم و دواتر دروستبوونی یەکەم دەوڵەتی عیراق، لە دوای ڕوخانی بەعس تا ساڵی (2010) لە عیراق و (2023) لە هەرێمی کوردستان، پاشان ناوی سەرجەم کابینەکانی حوکمڕانی بە ناوی دەسەڵاتدار و سەرۆک وەزیران و پۆست و ڕەگەز و ئایین و ئاینزاکان و نەتەوەو شوێنی نیشتەجێبوون و ناوی هەموو وەزیرە کوردە بەشداربووەکان هاتووە لە سەرجەم کابینەکانی میژووی حکومەتەکانی عیراقدا ناودەبات، تا ئەمڕۆ (81) کابینە بووە.

ماوەکەی یەک سەدە دەکات، ئەم زانیارییانە زۆربەی لە وەزارەتی پلاندانانی عیراق و ئەرشیفی پەرلەمانی کوردستان و ئەو سەرچاوانە وەرگیراون کە پێشتر ئاماژەمان بۆ کردووە، لەگەڵ زانیاری کۆکراوە لە کوردستان و ئەرشیفخانەی ولاتی



Preview sample - page 3 of 7 - Soran University Academic Digital Library

عێراق وواڵاتانی ئەوروپا و سوێد بەتایبەتی.

ئەوەی جێگەی باسە هاتووین کۆماری کوردستانمان بە ئەرشیف کردووەو سەرجەم وەزارەتەکانی کۆد و ژمارەی تایبەتمان بۆ داناوە، ئەمە جگە لە ناوهێنانی سەرجەم وەزیرەکان، لە پێگەی جوگرافی کوردستانی خۆرهەڵاتدا چەسپاندومانە تاوەکوو ئەگەر بەڵگەنامەمان لەسەر کۆمار بەردەستکەوت، بتوانین پۆلێنی بەڵگەنامەو کۆدی تایبەت بە خۆی بۆ دابنێین.

خاڵێکی تر کە زۆرگرنگە ئاماژەی پێبدەین ئەوەیە، ناوی فەرمانگەکانی ناو وەزارەتەکانی عیراقمان بە عەرەبی نوسیووە چونکە هەموو نوسراوەکان بە زمانی عەرەبی دەرچوون و بەڵگەنامەکانیش عەرەبین لەگەڵ ئەمەشدا دواتر هەموو دەستەواژە کارگێڕی و یاساییەکانمان کردووە بە کوردی، ئەمە جگە لەوەی تەمەنی حکومەتی هەرێم کە (31) ساڵە وەک عیراق بە عەرەبی نوسیوومانە، دواتریش کردومانە بە کوردی تا تۆێژەری عەرەبی سوود لە داتای وەزارەتاکانمان وەربگرێت، لە کۆتایدا پاش ئەزموونی (31) ساڵی حکومەتی هەرێم بڕیارماندا ناوی ئەو وەزارەتانەی ئێستا لە کابینەی حکومەتدایە، بکرێت بەپێوەری ڕاستەقینە بۆ ڕێسای گشت دامودەزگاکانی وەزارەتەکان لەدوای ساڵی (2010)ەوە.

کێشەی سەرەکیمان، نەبوونی خانەی پاراستنی بەڵگەنامە و ئەرشیفەکردنە لە کوردستاندا، هەرچەندە پڕۆژەی دروستکردنی ئەرشیفی نیشتمانی یەکەم جارنیە بیری لێبکرێتەوە و کاری بۆبکرێ، پێشتریش لەلایەن خەمخۆرانی گەلەکەمانەوە ساڵی (1997) پڕۆژەیەکی فراوان لەلایەن ڕەوانشاد (مەحمودی مەلا عیزەت)ەوە پێشکەش بەسەرکردایەتی سیاسی کورد/ ئیدارەی سلێمانی کرا و ڕەزامەندی دامەزراندنی بۆ وەرگیرا ناونرا (ئەنک)3[2]، لە شاری سلێمانی لە دووشوین دەستکرا بەکارکردن تێیدا، یەکەمیان لەناو باڵەخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری و دووەمیان لەزانکۆی سلێمانی لە ژێرزەمینەکەی کۆلێجی پزیشکی گشتی، بەندە ئەوکات لەگەڵ هاوپیشەکانم کارمان لە جیاکردنەوەو ڕێکخستنی بەڵگەنامەکاندا دەکرد، بەڵگەنامەکان زیاتر بەڵگەنامەی وەزارەتی دادبوون و نزیکەی (600) فەردە بەڵگەنامەبوو، ئێمە نزیکەی (4) چوار

---

[2]- (ئەنک) ئەرشیفی نەتەوەیی کوردستان سەنتەری کۆکردنەوەو ڕێکخستن و پەرەپێدان و سوودلێوەرگرتنی نووسراوە جۆربەجۆرەکانی سامانی میژووی و کلتوری کوردستانە.



Preview sample - page 4 of 7 - Soran University Academic Digital Library

مانگ پاشنیوەڕوان کارمان تێدا دەکرد، بەڵام بەهۆی نەبوونی سیستەم و پرەنسیپ سەرەکییەکان و وردەکارییەکانی ڕێکخستن بەنووسراو هەروەها نەبوونی پێداویستی پزیشکی پێویست زۆربەمان تووشی هەستەوەری توند بووین، ناچار کارەکەمان ڕاگرت، ئێتر ئەو دەزگایە چارەنووسی دیارنەما و ئێمەش نەچووینەوە بەلایدا، دەبووایە زۆر لە مێژدا بوایە، حکومەتی هەرێم پاش یەکگرتنەوەی هەردوو ئیدارەکە، بیری لە دەزگایەکی وا گرنگ بکردایەتەوە، پاڵپشتی زانستی زانکۆ و سەرجەم وەزارەتەکانی حکومەت بووایە. لە ئێستادا ئامانجی سەرەکیمان کارکردنە بۆ دامەزراندنی ئەم خانەیە هاوشێوەی وڵاتانی دراوسێ، چونکە ئێمە میللەتێکی دابەشکراوین پێویستمان بە ڕێکخستنی مالی مێژووی گەلی کوردە لەهەر شوێنێک بێت.

ئەم کتێبە مەبەستییەتی بناغەی سەرەکی بەڵگەنامە کۆکراوەکان بپۆڵێنرێت، ئەرشیفکردنی بەبەرنامەی خۆی و داتا و زانیاریە کۆکراوەکان بەسیستەم بکات، هیوادارین سنوری ئەم کارە تەنیا باشووری کوردستان/حکومەتی هەرێم نەبێت، پەلبهاوێژێت بۆ بەشەکانیتر وەک چۆن لە ئەرشیفکردنی وێنەی فۆتۆگرافدا بۆ هەموو کوردستان لەم کتێبەدا پەی بەو بابەتە براوە، لە ئایندەدا بابەتەکانی مێژووی پارتە سیاسییەکان و پەرلەمان و کانتۆن و کابینەکانیدی بکات بە بەرنامەی ئایندەی خۆی.

لەکۆتاییدا دەڵێین کردنەوەی دەزگایەکی ئاوا، گرێکوێرەی خەونی ئایندەمان دەکاتەوە. ئامانجی سەرەکی پۆڵینی بەڵگەنامەکان گەیاندنی زانیاری داواکراوە بە خوێنەر و توێژەر لە کەمترین کاتدا، بەهیوای دروستبوونی خانە یان ناوەندی ئەرشیف.

**جەزا ئەحمەد**



Preview sample - page 5 of 7 - Soran University Academic Digital Library

# ناوەرۆک


| ژ | بەشەکان | ناونیشان | لاپەڕە |
|---|---|---|---|
| 1 | بەشی یەکەم | ناساندنی چەمکەکان (وێنەبیر)ە کان | 25 - 34 |
| 2 | بەشی دووەم | پڕۆسەی جیاکردنەوەو پۆلاندنی بەڵگەنامەکان بابەتەکانی ئەرشیفەکردن<br>پرەنسیپە سەرەکییەکانی پاککردنەوە و هەڵگرتنی بەڵگەنامە<br>پڕۆسەی جیاکردنەوە وپۆلاندنی بەڵگەنامەکان تۆماری بەڵگەنامەکان | 35 - 44 |
| 3 | بەشی سێیەم | ماتریاڵەکانی ئەرشیفاندن، پڕۆسەی شرۆڤەکردن ، وێنەی فۆتۆگراف<br>وینەی ڕوداوو و چالاکی وێنەی کاری دەستی، وێنەی سروشت، وێنەی کاری دەستی، وێنەی زەیتی، وێنەی کاریکاتۆر، تۆمار بەئامێر،دەنگ، ڕەنگ، مۆسیقا، نەخشە، پول، مۆر، پارە، لافیتە | 45 - 98 |
| 3 | بەشی چوارەم | قۆناغەکانی فەرمانڕەوایی کارگێڕیی لە عێراقی هاوچەرخدا | 99 - 130 |
| 4 | بەشی پێنجەم | حوکمڕانی لە عێراق/سەردەمی پاشایەتی1921-1958 | 131-148 |
| 5 | بەشی شەشەم | حوکمڕانی لە عێراق/ سەردەمی کۆماری یەکەم ودووەم 1958/7/14 -1968/7/16 | 149-178 |
| 6 | بەشی حەوتەم | حوکمڕانی لە عێراق/ سەردەمی کۆماری سێیەم1968/7/17- 2003/4/9 | 179-274 |
| 7 | بەشی هەشتەم | کابینەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان – کابینەی 1-8 لە (1992-2019). | 275-298 |
| 9 | بەشی نۆیەم | کابینەی نۆیەمی حکومەتی هەرێمی کوردستان | 299-456 |




Preview sample - page 6 of 7 - Soran University Academic Digital Library

| | | | |
|---|---|---|---|
| 10 | بەشی دەیەم | کوردە بەشـــداربووەکـانی کـابینـەکـانی سـەردەمی پاشـایەتی 1920/10/25-1958/7/17 | 498-457 |
| 11 | بەشی یازدەیەم | کوردەبەشداربووەکانی کابینەکانی سەردەمی حوکمڕانی بەعس 1968/7/17-2003/4/9 | 518-499 |
| 12 | بەشی دوازدەیەم | کوردەبەشداربووەکانی کابینەکانی سەردەمی کۆماری فیدرال مانگی 2003/5- تا 2010/12/22 | 526-519 |
| 13 | | ئەنجام | 529-527 |
| 14 | | سەرچاوە کوردییەکان | 531-530 |
| 15 | | سەرچاوە عەرەبییەکان | 533-532 |
| 16 | | پاشکۆکان | 537 |
| 18 | | پاشـکۆژمارە 1 / پاڵپشـتی کتێبەکە - دۆکیومێنت | 538-537 |
| 19 | | پاشـکۆژمارە 2 / پاڵپشـتی کتێبەکە - دۆکیومێنت | 539 |
| 20 | | پاشکۆژمارە3/ حکومەتی کوردستانی جنوبی | 540 |
| 21 | | پاشکۆژمارە4/ کۆماری کوردستان | 542-541 |
| 22 | | پاشکۆژمارە5/ پرۆژە یاسای | 545-543 |
| 23 | | پاشکۆژمارە6/ پرۆژە یاسای | 556-545 |




Preview sample - page 7 of 7 - Soran University Academic Digital Library